

Dorota Matyaszczyk

Wielkopolski Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Poznaniu

---

Ochrona Zabytków 55/1 (216), 88-92

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WIELKOPOLSKI OŚRODEK STUDIÓW I OCHRONY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO W POZNANIU

Ośrodek został powołany zarządzeniem dyrektora ODZ Marka Konopki 1 XI 1991 r. Obszar naszego działania obejmuje historyczną Wielkopolskę, a obecnie również województwo lubuskie. Zaczynając pracę nie mieliśmy dosłownie nic: siedziby, wyposażenia, sprzętu, dokumentacji, doświadczenia. Uczyliśmy się często na własnych błędach, ale brak rutyny pozwalał nam też odkryć nowe ścieżki i sposoby badania środowiska kulturowego, terminu wtedy prawie zupełnie nieznanego. Przez pierwsze miesiące gabinet na nasze spotkania udostępniała Pani prof. Alicja Karłowska-Kamzowa, nieoficjalnie zwana „matką Ośrodków Regionalnych”. Rozpoczęliśmy od rozpoznania zasobów bibliotek i archiwów poznańskich w opracowania dotyczące Wielkopolski. Znajomość źródeł pozwoliła nam w przyszłości korzystać z nich w sposób dogłębny.

Dobierając współpracowników starałam się stworzyć zespół zróżnicowany pod względem wykształcenia, wieku, doświadczenia i temperamentu. I choć przez te 10 lat wielu kolegów odeszło — przede wszystkim z powodu niskiej płacy, a także cięć etatowych — przez cały czas udaje nam się pracować w zespole interdyscyplinarnym. Początki były trudne, gdyż na to

samo zjawisko inaczej patrzy historyk sztuki, historyk, etnograf, socjolog, architekt, urbanista czy archeolog. Dysponowaliśmy inną wiedzą, posługiwaliśmy się różnymi terminami, co innego każdy z nas uważał za najważniejsze. Ale ta nasza „słabość” okazała się w końcu zaletą. Prawie zawsze pracujemy zespołowo, dzięki czemu postrzegamy środowisko kulturowe w sposób wielowymiarowy i w miarę obiektywny. Zanim wyjedziemy w teren przygotowujemy solidny i różnorodny materiał źródłowy, przy czym tak samo ważne jest dla nas opracowanie naukowe, jak subiektywny zapis historii, czasem fikcyjnej. Bo środowisko kulturowe jest strukturą żywą, ulegającą ciągłej przemianie, żyjącą zarówno w przestrzeni jak i w świadomości. Staramy się, by prawie każde z przygotowanych przez nas opracowań zakończone zostało publikacją, jednak wiele prac czeka na wydanie. Stale podnosimy swoje kwalifikacje: na 10 etatów 6 osób posiada skończone studia podyplomowe, otwarte są też 3 przewody doktorskie.

Pierwszą siedzibę udało się nam pozyskać na peryferiach Poznania, w pobliżu cmentarza komunalnego. Generalny Konserwator Zabytków — Tadeusz Zieliński, żartując iż tak ważna instytucja jak Ośrodek

V Dni Dziedzictwa Europejskiego „Wielkopolskie rezydencje” — zwiedzanie zamku Górków w Szamotulach. Fot. A. Jabłońska, 1997
Fifth European Heritage Days “Residences in Greater Poland” — exploring the Górka castle in Szamotuly. Photo: A. Jabłońska, 1997

IX Dni Dziedzictwa Europejskiego „Klasycyzm i neoklasycyzm w Wielkopolsce” — uczestnicy objazdu przed XVIII-wiecznym pałacem Lipskich w Lewkowie. Fot. A. Jabłońska, 2001

Ninth European Heritage Days “Classicism and Neoclassicism in Greater Poland” — participants of an excursion in front of the eighteenth-century Lipski palace in Lewków. Photo: A. Jabłońska, 2001

zaczyna tam, gdzie wszyscy kończą, doprowadził do przeniesienia pod obecny adres — czyli do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przy ul. Mielżyńskiego 27/29. W zależności od budżetu zwiększając lub zmniejszając metraż, trwamy w tej szacownej instytucji prowadząc badania nad regionem wielkopolskim i współpracując zarówno z PTPN, jak i z innymi placówkami naukowymi i samorządowymi, służbami konserwatorskimi, towarzystwami kulturalnymi etc. W 1994 r. przejęliśmy dawny Wojewódzki Ośrodek Archeologiczny. Pracowało tu 5 archeologów, był zamek i park, interesująca biblioteka i liczący ponad 1 mln „skorup” materiał z wykopalisk. Trzebiny stały się naszym oddziałem. Obecnie w pałacu są pokoje gościnne, odbywają się wystawy i spotkania, przychodzą liczne wycieczki. Nasi koledzy archeolodzy (obecnie 3) sprawują nadzór archeologiczny i prowadzą badania na terenie południowo-zachodniej Wielkopolski.

Z fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej otrzymaliśmy w 1993 r. sprzęt komputerowy, dzięki czemu większość posiadanej przez nas wiedzy uwzględniona jest w bazie danych. Udostępniamy go chętnie, gdyż w naszym mniemaniu dane gromadzone w Ośrodkach Regionalnych powinny służyć badaniu środowiska kulturowego przez każdego zainteresowanego. Podstawowym problemem był i jest jednak nadal brak środków na porządne programy komputerowe i modernizację czy naprawę sprzętu. Zdarzało się, że gromadzone przez nas przez wiele miesięcy bazy „padały” i trzeba je było mozolnie odtwarzać od nowa.

W ciągu 10 lat zajmowaliśmy się różnymi tematami. Od małej skali — czyli opinii dla GKZ lub WKZ na temat skreślenia zabytku z rejestru, poprzez opracowanie monografii lub wytycznych konserwatorskich, do planów zagospodarowania dzielnicy, miejscowości, gminy, powiatu, aż do analizy województw i regionu. Wykorzystując zgromadzoną wiedzę i doświadczenie,

IX Dni Dziedzictwa Europejskiego „Klasycyzm i neoklasycyzm w Wielkopolsce” — pomimo deszczu zwiedzanie krajobrazowego parku w Śmielowie cieszyło się wielkim zainteresowaniem. Fot. A. Jabłońska, 2001

Ninth European Heritage Days „Classicism and Neoclassicism in Greater Poland” — despite rain, visiting the landscape park in Śmielów was a great attraction. Photo: A. Jabłońska, 2001

opracowaliśmy m.in. propozycję podziału kraju na nowe województwa i powiaty (program MKiS „Synteza wartości kulturowych przestrzeni państwa polskiego”), uwzględniając wartości historyczno-kulturowe poszczególnych terenów. Przygotowaliśmy „Raport o stanie kultury w Wielkopolsce” dla Generalnego Konserwatora Zabytków; a dla Ministerstwa Transportu propozycję nowego układu komunikacyjnego z uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w opracowaniu „Ogólny model przestrzenny systemu transportowego Wielkopolski w strukturze więzi z innymi regionami transportowymi Rzeczypospolitej”. Innym zupełnie zadaniem było opracowanie „Ochrona walorów kulturowych Drawieńskiego Parku Narodowego wraz z otuliną”. Uznaniem dla naszej wiedzy było włączenie Ośrodka do prac nad „Strategią rozwoju województwa wielkopolskiego w 2000–2025”. Samodzielnie przygotowaliśmy koncepcję „Ochrony środowiska kulturowego w Wielkopolsce”, która już została wprowadzona do „Planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego”. W ramach V programu rządowego prowadzimy temat „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego”, opracowując dotąd województwa: pilskie, poznańskie i leszczyńskie. W przyszłym roku przewidywana jest kontynuacja tego tematu — województwo kaliskie i scalenie informacji o całym województwie wielkopolskim. Od 1993 r. prowa-

dzimy na zlecenie Ministerstwa Kultury program badawczy „Straty Kościoła katolickiego i ewangelickiego, osób prywatnych i instytucji publicznych w zakresie dzieł sztuki w latach 1939–1945”. Najpierw badania nasze obejmowały tylko Wielkopolskę, obecnie cały kraj. Dzięki zgromadzonym materiałom będzie można starać się o zwrot lub rekompensatę za zagrabione dzieła sztuki. Obecnie, wspólnie z Miejską Pracownią Urbanistyczną i Starostwem Powiatu Poznańskiego, pracujemy nad utworzeniem Cysterskiego Parku Kulturowego Owińska-Radojewo, położonego w strefie metropolitalnej Poznania (mapa).

Innym ważnym zadaniem jest propagowanie idei ochrony środowiska kulturowego w świadomości społecznej. W 1993 r. posłużyliśmy, wraz z kolegami z Gdańska, Krakowa i Lublina, za „królika doświadczalnego” przy organizowaniu pierwszych w Polsce Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego. Jak było to stresujące zadanie, niech świadczy fakt, że wszyscy pracownicy złożyli po zakończeniu Dni wymówienie i cofnęli je pod warunkiem, że już nigdy nie będą musieli tego robić. Ale czas leczy rany i w tym roku organizujemy EDDK po raz dziesiąty. Przygotowywanie Dni przysporzyło nam ogromnej, różnorodnej i niekiedy zaskakującej wiedzy o regionie i dopingowało do badań szczegółowych. Nikt z nas nie przypuszczał, że w Wielkopolsce istnieje do dziś 270 kościołów drewnianych i szachulcowych, że w przeszłości

PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK KULTUROWY OWIŃSKA - RADOJEWO

OBSZAR, RODZAJE WŁASNOŚCI, TYPY OSADNICTWA

- ▲ grodziska prahistoryczne
- posiadłości cysterek 1252-1797
- posiadłości rodziny von Treskow 1797-1945
- ▨ osadnictwo ołędzkie 1600-1800
- ◇ osadnictwo Komisji Osiedleńczej 1888-1918
- ⊗ tereny przejęte w XIX i XX w. przez poligon w Biedrusku
- właściciele polscy pocz. XX
- właściciele niemieccy pocz. XX

Mapa projektowanego Cysterskiego Parku Kulturowego Owńska – Radojewo. Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Poznaniu, oprac. komputerowe B. Marzęta

Map of the planned Cistercian Cultural Park Owńska–Radojewo. Centre for Studies and the Protection of the Cultural Environment in Poznań, computer prep. by B. Marzęta

funkcjonowało aż 157 miast tkackich, a 450 miejscowości było lub jest nadal ośrodkiem kultu religijnego, że było 220 cmentarzy żydowskich, z których kilka się zachowało, podobnie jak i kilkanaście synagog. Po powrocie w 1997 r. przygotowaliśmy w różnych miejscach regionu wystawy fotograficzne ukazujące urodę wielkopolskich krajobrazów nadrzecznych, w następnym roku — wielkopolskie rezydencje; 1000-lecie Zjazdu Gnieźnieńskiego i odkrycia na Ostrowie Tumskim zainspirowały nas do pokazania sztuki romańskiej i neoromańskiej. Dniom zawsze towarzyszą sesje naukowe, koncerty, wystawy, wycieczki, konkursy dla dzieci i młodzieży, a także przygotowywane przez Ośrodek publikacje. Po 45 latach udało nam się wznowić szersze zainteresowanie barokiem w Wielkopolsce, został mu poświęcony specjalny numer „Ochrony Zabytków” (3/1999). Podobny materiał, dotyczący klasycyzmu i neoklasycyzmu został opublikowany w numerach 3/2001 i 4/2001.

W 1997 r. przejęliśmy w depozyt materiały archiwalne po byłych PP PKZ w Poznaniu i Zielonej Górze. Oprócz ich udostępniania i porządkowania, w miarę

posiadanych środków sukcesywnie przenosimy liczącą kilkadziesiąt tysięcy zdjęć fototekę na nośniki elektromagnetyczne. W latach 2000–2001 wprowadziliśmy do komputerowej bazy danych kartotekę nowożytnej historii wsi z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu, uzupełniając ją o informacje z innych źródeł (już w tej chwili można błyskawicznie wyszukiwać nazwy miejsc i postaci, opisy dworów, przedmiotów etc.).

Ośrodek, gromadząc systematycznie od 10 lat wszechstronną wiedzę o regionie na poziomie mikro i makro, jako jeden z niewielu był przygotowany do nowego podziału kraju, kompleksowego badania, ochrony i prognozowania kierunków zmian w środowisku kulturowym. Cieszy, że wiedza ta jest wykorzystywana nie tylko teoretycznie, ale i praktycznie. Jednak wszystkie te działania nie byłyby możliwe bez współpracy z szeroko pojętym środowiskiem zajmującym się badaniem i ochroną kultury, z konserwatorami, samorządem, administracją państwową, mediami i wreszcie samymi Wielkopolanami. Za co im wszystkim serdecznie dziękujemy.

Dorota Matyaszczyk

Dyrektor Wielkopolskiego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Poznaniu